

SÜLEYMANİYE BELEDİYE TEŞKİLATI VE BELEDİYE BAŞKANLARI (1875-1914) SULAYMANİYE MUNICIPALITY ORGANIZATION AND MAYORS (1875-1914)

Dr. Öğr. Üyesi Tahir BİLİRLİ

Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0001-5275-4654, E-mail: tahirbilirli@karabuk.edu.tr

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar beledi hizmetleri hem kadı, muhtesip ve ihtisap Ağası gibi devlet yetkilileri tarafından hem de vakıf ve lonca gibi sosyal kurumlar tarafından yerine getirilmiştir. Ancak 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması bu hizmetlerin aksamasına neden olmaya başlamış ve özellikle Tanzimat sonrasında yaşanan gelişmeler modern belediyeçiliğin Osmanlı Devleti'nde de uygulanmasını beraberinde getirmiştir. 1857 yılında İstanbul'da oluşturulan Altıncı Daire-i Belediye modern belediyeçiliğin ilk örneği olarak karşımıza çıkmış ardından İstanbul 14 ayrı belediyeye ayrılarak belediyeler tüm İstanbul'a yayılmıştır. 1867 yılında çıkarılan "*Vilayatta Devâir-i Belediye Meclislerinin Vezâif-i Umumiyyesi Hakkında Talimat*" adlı nizamname ile valiler öncülüğünde birkaç büyük vilayette kurulan belediye teşkilatları tüm Osmanlı coğrafyasında teşekkül etmeye başlamıştır. Süleymaniye belediye teşkilatı da modern belediyeçiliğin teşekkül ettiği ilk yerlerden birisi olmuştur. Bu bildiride Süleymaniye Belediyesi'nin ne zaman ve nasıl kurulduğu, belediye başkanları ve azalarının kimler olduğu ve bu kişilerin yaptıkları hizmetler ve haklarındaki şikayetler üzerinden Modern belediyeçiliğin örneği olarak Süleymaniye Belediyesi değerlendirilecektir. Beledi hizmetler çerçevesinde temizlik işlerinin yürütülmesi, altyapı ve kanalizasyon problemleri, semt pazarlarının denetlenmesi ve kamu binalarının yapımında belediyenin sorumluluk dairesi içerisinde olmasına rağmen Süleymaniye Belediyesi bu konulardan ziyade özellikle uzun süre görev yapan Şeyh Ahmet Efendi ve Abdurrahman Ağa gibi belediye başkanlarının halka karşı zalim ve adaletsiz davranmaları ve bazı yolsuzluklara karışmaları gibi problemlerle uğraşmıştır. Bu olumsuzlukların yanında görevini layıkı ile yerine getiren belediye başkanlarının ortaya koyduğu hizmetler bu çalışmada değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Irak, Süleymaniye, Belediye, Belediye başkanı

ABSTRACT

XIX. of the Ottoman Empire, until the second half of the century, municipal services were carried out by state officials such as kadi, muhtesip and ihtisap ağa, as well as social institutions such as foundations and lonca. However, the abolition of the Janissary Corps in 1826 started to cause disruption of these services. Especially the developments after the Tanzimat brought the application of modern municipality in the Ottoman Empire. The Sixth Department of Municipalities, which was established in Istanbul in 1857, emerged as the first example of modern municipalism. Then, Istanbul was divided into 14 separate municipalities and the municipalities were spread all over Istanbul. With the regulation titled "*Vilayatta Devâir-i Belediye Meclislerinin Vezâif-i Umumiyyesi Hakkında Talimat*" issued in 1867, municipal organizations established in several large provinces under the leadership of governors began to be established in the entire Ottoman geography. The municipality of Suleymaniye was one of the first places where modern municipality was formed. In this paper, Suleymaniye Municipality will be evaluated as an example of modern municipality

through when and how the Municipality of Suleymaniye was established, who the mayors and members are, the services provided by these people and the complaints about them. Despite the fact that the municipality is under the responsibility of carrying out cleaning works within the framework of municipal services, infrastructure and sewerage problems, inspection of neighborhood markets and the construction of public buildings, the mayors such as Şeyh Ahmet Efendi and Abdurrahman Ağa, who served for a long time, act cruelly and unjustly towards the people, rather than these issues. and has dealt with problems such as their involvement in some corruption. In addition to these negativities, the services provided by the mayors who fulfill their duties duly are evaluated in this study.

Keywords: Ottoman Empire, Iraq, Sulaymaniye, Municipality, Mayor

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde şehir kavramı basitten karmaşığa doğru evrilmiş, bu karmaşık yapı şehirlerde birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan problemlerin çözüm yollarından birisi hiç şüphesiz 19. yüzyılda ortaya çıkan modern belediyeçilik olmuştur. Osmanlı Devleti bu yüzyıla kadar kent ve kasabaları kadı, lonca ve vakıf sistemleri aracılığı ile yönetmeye devam etmiştir. Ancak bu yüzyılın getirdiği ağır koşullar devleti Avrupa tarzında şehir yönetimi olan belediye teşkilatlarının kurulmasına zorlamıştır. Özellikle 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrası hem şehir yönetimleri için kurulan İhtisap Nezareti'nin istenilen neticeyi vermemesi hem de Kırım Savaşı'nın (1853-1856) getirdiği ağır koşullar en önemli sebepler arasında sayılabilir. İstanbul'da ilk olarak 1854 yılında Şehremaneti, ardından 1855 yılında İntizam-ı Şehir Komisyonu kurulmuştur. 1857 yılında ise İstanbul içinde Altıncı Daire-i Belediye'nin de olduğu 14 daireye ayrılmıştır. Ancak tüm bu düzenlemelerde eski ile yeninin bir arada yürümesinden kaynaklı sebeplerden dolayı istenilen amaç gerçekleşmemiş olsa da modern belediyeçilik bu kurumlar üzerinde tesis etmiştir. İstanbul'daki uygulamalardan sonra belediyeçilik hızla içinde Süleymaniye'nin de olduğu tüm Osmanlı şehirlerinde tesis edilmeye başlamıştır. Süleymaniye Belediyesi ilk olarak 1875 yılında kurulmuş, Osmanlı Devleti'nin sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu süre içerisinde genel olarak belediye başkanı olarak seçilen kişiler, belediye hizmetleri yapmak yerine aşiretler arası mücadelelere dahil olarak belediye hizmetlerini ihmal etmişlerdir. Ancak Süleymaniye şehrine hizmet eden belediye başkanları da mevcuttur. Her iki durum da bu bildiriye değerlendirilmiştir.

A. Osmanlı Devleti'nde Modern Belediyeçiliğin Doğuşu

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XIX. yüzyıla kadar kadı devletin yerel yönetiminin merkezinde yer almıştır. Kadının mülki ve askeri görevlerinin yanı sıra yol, köprü, çeşme yapım ve onarım gibi beledi hizmetlerden de sorumlu olarak şehrin imarını sağlamaya çalışmıştır.¹ Kadınlara bu tür hizmetleri yaparken İhtisap Ağası, Subaşı, Kadı Naibi, Böcekbaşı, Çöplük Subaşısı, Tulumbacıbaşı, ve Mimarbaşı gibi yardımcıları da yardımcı olmuştur.² Şehirlerinde hizmetlerin yerine getirilmesinde sadece kadılar sorumlu olmamış bunun yanında vakıf ve lonca teşkilatlarının da çok önemli görev ve hizmetleri olmuştur. Vakıfların yol, köprü, su

¹ İlber Ortaylı, "Kadı", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 73.

² İlhan Yerlikaya, "Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Belediye Hizmetleri", *Osmanlı*, (Ed. Güler Eren), Cilt VI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 131.

şebekeleri, çeşme ve kanalizasyon yapmak gibi hizmetleri belediye hizmetleri kapsamında sayılabilir³ Geleneksel yerel yönetim şekli olan bu durum XVII. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlamış, özellikle askeri yenilgilerin bir sonucu olarak içeride asayişin bozulması köylerden şehirlere göçü artırmış, bu durum da şehirlerin alt ve üst yapı anlamında birçok problemini ortaya çıkarmıştır.⁴ Böylece kadıları, vakıfları, loncaları ile kendi kendini yöneten, Osmanlı şehirlerinde bu sistem bozulmaya başlaya başlamış ve son olarak XIX. yüzyılda büyük değişimler meydana gelmiştir.

Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılması ile kadının da görevlerinde birçok değişiklikler yaşanmıştır. Yeniçeriler şehrin güvenliğinde kadıya yardımcı olduğundan kadıların mülki görevleri bitmiş, 1836 yılında da Evkaf Nezareti kurularak kadının vakıflar üzerindeki denetimine son verilmiştir.⁵ Kadının görevleri arasında yer alan vergileri toplamak, güvenliği sağlamak, narhın uygulanması ve şehir hayatının düzenini korumak amacı ile 1826 yılında İhtisap Nazırlığı kurulmuştur.⁶ Ancak İhtisap Nezareti kadı kadar etkili ve başarılı olamamış, dolayısıyla yeni hizmet birimleri ortaya çıkmıştır.⁷ Bu hizmet birimlerinden en önemlisi hiç kuşkusuz şehirlerin imarı, alt yapının tesisi, inşaat kontrolü, yangına karşı tedbirler almak gibi büyüyen şehrin idaresinde daha aktif ve yapıcı işleri yürütebilecek Şehremanetinin 1854 yılında kurulmasıdır.⁸ Şehremaneti'nin kurulmasını hızlandıran belki de en önemli olay Kırım Savaşı'nda müttefik devlet ordularının İstanbul'a gelmesi, zaten çok kalabalık olan kentin nüfusunu olağanüstü artmasına, bu durumun temizlik, sağlık, ulaşım, alt yapı gibi birçok sorunu büyüterek içinden çıkılmaz bir hale getirmesi olmuştur.⁹ Şehremanetinin başlıca görevleri temel ihtiyaç maddelerinin teminine dikkat etmek, narh koymak ve uygulamak, yol ve kaldırım gibi alt yapı hizmetlerini yürütmek, şehrin temizliğini sağlamak ve esnafın denetlemek kısacası şehrin düzenlenmesi yerine getirmektir¹⁰

Şehremaneti belediyecilik hizmetlerinin yerine getirilmesi için gerekli birçok görevin kendisinden alınması ya da hiç verilmemesi gibi sebeplerden dolayı istenilen neticeyi verememiş, bunun üzerine 9 Mayıs 1855 tarihinde "İntizam-ı Şehir Komisyonu" kurulmuştur.¹¹ Komisyonun görevi cadde ve sokakların düzenlenmesi, temizlenmesi ve aydınlatılması gibi hizmetlerin yerine getirilmesi sağlamaktır. Birçok farklı kişilerden oluşan komisyon kısa bir süre sonra Ticaret Nezareti'ne bağlanarak 1857 yılında dağıtılmıştır.¹² 1857 yılı sonunda İstanbul on dört belediye dairesine bölünerek yeni bir örgüt modeli oluşturulmuştur. Bu dairelerden modern

³ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s.480.

⁴ Orhonlu, "Osmanlı'da Şehircilik ve Çevre Anlayışı", *Türkler*, (Ed. Hasan Celal Güzel), Cilt 10, Ankara, 2014, s. 530.

⁵ Ortaylı, a.g.m., s. 72.

⁶ Abdullah Saydam, "Tanzimat Devri Reformları", *Türkler*, (Ed. Hasan Celal Güzel), Cilt XII, Ankara, 2014, s. 791.

⁷ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul: İşaret yayınları, 2010, s. 202.

⁸ Ortaylı, "Belediye", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt X, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 399.

⁹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2010, s. 3.

¹⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013. s. 274.

¹¹ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 139.

¹² Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, Cilt I, İstanbul, 1922, s. 1403.

belediyeciliğin temelini atıldığı Beyoğlu ve Galata semtleri “Altıncı Daire-i Belediye” olarak isimlendirilerek direk Sadaret’e bağlanmıştır.¹³

İstanbul dışında ilk olarak 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi’ne göre her köyde belediye idaresi kurulması planlanmıştır¹⁴ ancak istenilen gerçekleşmemiştir. Fakat bazı gayretli valiler belediye meclislerini kurabilmiş ve çalışmalarına destek olmuşlardır.¹⁵ 1868 yılında İzmir’de, 1869’da Selanik’te ve 1869 yılında Bağdat’ta belediye teşkilatları kurulmuştur.¹⁶ 1867 yılında ise 1864 Vilayet Nizamnamesine benzer bir nizamname daha çıkarılmış tüm taşrada belediye teşkilatının kurulması gerektiği yenilenerek belediye meclisinin görevleri; şehrin bayındırlık işlerinin yürütmek, temizlik, güvenlik ve ulaşım hizmetlerini sağlamak, çarşı pazar denetimini yapmak olarak belirlenmiştir.¹⁷ Tüm kazalarda belediye teşkilatı kurulacak kararına rağmen birçok şehirde belediye teşkilatlarının peyder pey tesis edilmeye başlanmıştır. Süleymaniye belediyesi de ilk tespitlere göre 1875 yılında ihdas edilmiştir.¹⁸

1871 Vilayet Nizamnamesi, yerel yönetimlerin gelişimi açısından önemli olmasına rağmen 1864 Vilayet Nizamnamesinden farklı olarak çok fazla yeni değişimler ortaya koyamasa da¹⁹ belediye meclislerinin kuruluş ve çalışmalarını ayrıntılı olarak ele almıştır.²⁰ Bu nizamnamenin 111. maddesine göre vali, mutasarrıf ve kaymakamın olduğu her şehir ve kasabada belediye meclisi kurulacaktır. Belediye meclisi bir başkan, başkan yardımcısı ve altı azadan oluşacak ayrıca bir mühendis ile bir tabip danışman olarak yer alacaktır. Belediye teşkilatında bir kâtip, bir sandık emini ve gereği kadar da hademe bulundurulacaktır. Belediye meclis üyeleri farklı sınıflardan, emlak ve arazi sahipleri arasından ikişer sene süre için seçilecektir. İkinci kez seçilen aza her sene yarısında değiştirilecektir. Ayrıca kimlerin belediye meclisine seçilemeyecekleri de ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Nizamnamenin 124. maddesinde de belediye meclisinin görevleri olarak; belediyeye ait binaların yapımı, kamu sularına ait işler, tehlike oluşturan binaların yıkım işleri, temizlik işleri, güvenlik işleri, ölçü ve tartı denetimi ve yangınla mücadele işlerinde yetkili ve görevlidir olarak belirlenmiştir.²¹

1877 yılında çıkarılan Vilayet Belediye Kanunu’nda belediye meclisinin reis, aza ve diğer görevlilerin vazifeleri tekrardan ele alınarak çalışma alanları hakkında daha detaylı bilgiler verilmiştir. Birinci fasılda belediye idaresinin genel vazifelerinden, ikinci fasılda belediye meclisinin teşkili, üçüncü fasılda belediye meclisi azalarının seçim şekli, dördüncü fasılda belediyenin gelir durumu, beşinci fasılda belediye meclisi reisinin vazifeleri, altıncı fasılda belediye cemiyeti, yedinci fasılda belediye çavuşları ve vazifeleri, sekizinci fasılda belediyece yasaklanan durumlar, dokuzuncu

¹³ Zafer Toprak, “Altıncı Daire-i Belediye,” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul, 1993, s. 220.

¹⁴ Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁵ Ortaylı, “Belediye”, s. 400.

¹⁶ Mehmet Demiryürek, “Kıbrıs’ta Modern Belediye Teşkilatının Doğuşu (1868-1876)”, *Bellekten*, Aralık 2020, Cilt 84, Sayı 3012020, s. 1117.

¹⁷ Çetin- Yılmaz, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bartın’da Belediye Teşkilatının Kuruluşu ve Karşılaşılan Yönetimsel Sorunlar”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Aralık 2019, Cilt 7, Sayı 20, s. 39.

¹⁸ 1292 tarihli Bağdat Salnamesi

¹⁹ İbrahim Özgül-Nazım Kartal, *Osmanlıda Yerel Yönetimlerin Gelişimi ve Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul: Hiper Yayınları, 2019, s.121.

²⁰ Çadırcı, *a.g.e.*, s. 276.

²¹ Özgül-Kartal, *a.g.e.*, s. 137.

fasılda belediyece icrası lazım gelen durumlar, onuncu fasıl mücâzât şeklinde toplam atmış altı maddeden oluşmuştur.²²

B. Süleymaniye Belediye Teşkilatı ve Belediye Başkanları

Süleymaniye çok eski bir yerleşim yeri olmasına rağmen, gerçek anlamda Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın 1783 yılında, Baban Aşireti'nden İbrahim Bey'i bu bölgeye sancak mutasarrıfı olarak tayin etmesinden sonra, Mâlikkendi köyünün yerine İbrahim Bey tarafından Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın adına atfen 1784 yılında Süleymaniye adında bir sancak merkezi olarak inşa edilmiştir. Süleymaniye şehri 1821 ve 1842 yıllarında İranlılar tarafından birkaç defa işgal edilmiş ise de 1847 yılından Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı Devleti idaresi altında kalmıştır.²³ Süleymaniye Caf ve Hemavend adlı iki büyük Kürt aşiretinin etkisi altında olmuştur. En büyük aşiret olan Caf 18. yüzyıldan 19. Yüzyıl ortalarına kadar Baban emirliğine bağlı olmuş, Emirliğin 1847 yılında Osmanlı Devleti'ne bağlanmasından sonra aşiret beyleri Süleymaniye'ye kaymakam olarak atanmaya başlamıştır. Süleymaniye'nin İran sınırına yakın olması sebebiyle bu aşiretler her yıl İran-Osmanlı sınırları üzerinden göç etmesi iki devlet arasında birçok probleme sebep olmuştur. Aşiretler bu problemlerde kendi lehlerine olacak şekilde, duruma göre bazen İran bazen de Osmanlı Devleti yanında yer almışlardır.

Şehir kurulduktan kısa bir süre içerisinde hem nüfusu hem de sınırları hızla büyümüştür. 1820 yılında şehrin nüfusu 10.000 iken 1880 yılında sadece erkek nüfusu 14.744 kişiye ulaşmıştır. Bu nüfus içeriğini büyük oranda Müslüman Kürt aşiretleri oluştururken, çok az sayıda Yahudi ve Hıristiyan unsurlarda bulunmaktadır. 1924 yılında ise şehrin nüfusu 191.450 olmuştur.²⁴ Verilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere kuruluşu çok da eski olmayan şehir kısa bir süre içerisinde hızla büyümeye başlamıştır. Hızla büyüyen bu şehrin bu büyümeye bağlı olarak birçok problemi de beraberinde getirdiği muhakkaktır. Bu problemlerin çözüm noktalarından birisi elbette belediye kuruluşu olacaktır. Şehrin alt yapı, üst yapı ve cadde ve sokakların temizlenmesi ve aydınlatılması gibi beledi hizmetlerin düzenli ve sistemli olarak yapılması şehrin büyümesine olumlu etki yapması beklenecektir.

Süleymaniye Belediyesi ile ilgili arşiv kayıtları incelendiğinde genel olarak belediye başkanlarının mensubu oldukları aşiretlerin iç çekişmelerine ve rakip aşiretlerle olan mücadelelere müdahil oldukları görülmektedir. Dolayısıyla belediye aralarındaki siyasi, örfi veya dini sayılabilecek çekişmelere bağlı olarak yaşadıkları çatışmalardan dolayı Süleymaniye şehrine beledi hizmetlerin götürülmesi noktasında pek de başarılı olduklarını söylemek oldukça zordur. Aşağıda arşiv kaynaklarına bağlı olarak verilen bilgiler, daha ziyade belediye başkanlarının bölge halkı ile olan çatışmalarına örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesinin zayıfladığı bu son dönemde özellikle 1880 yılından sonra Berzenci ve Talabani aşiretleri arasındaki kan davası sebebi ile yaşadıkları çatışmalar buna en güzel örnek olarak gösterilebilir.²⁵

²² Düstur, Tertip 1, C 4, s. 538-553

²³ Ahmet Gündüz, "Süleymaniye", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 111.

²⁴ Gündüz, a.g.m., s.112.

²⁵ Gökhan Çetinsaya, "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset", *Divan*, 1999/2, s. 156.

Journal of Social Sciences and Humanities:

Süleymaniye Belediye teşkilatının tam olarak ne zaman kurulduğu belli değildir. Ancak ilk tespit edilen belediye başkanı H.1292-M.1875 tarihli Bağdat Vilayet Salnamesi'ne göre Hacı İbrahim Efendi'dir. Dolayısıyla en geç 1875 yılında Süleymaniye Belediye teşkilatının kurulmuş olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu tarihten önce de kurulmuş olma ihtimali söz konusudur. Aşağıda tabloda arşiv kayıtları ve salnamelerden elde edilen bilgiler ışığında 1875-1914 yılları arasında Süleymaniye Belediye başkanı olarak görev yapmış isimler ile görev yaptıkları yıllar verilmiştir.

Yıl	Belediye Başkanı	Açıklama
1875	Hacı İbrahim Efendi	Bağdat Salnamesinde
1890/1891	Ali Bey	Musul Salnamesinde
1891	Hasan Nuri Efendi	Arşiv kayıtlarında
1892	Hasan Efendi	Musul Salnamesinde
1893	Hasan Nuri Efendi	Arşiv kayıtlarında
1894	Seyyid Ahmed Rıza Efendi	Aynı zamanda Musul Salnamesinde Seyyid Ahmed Efendi olarak geçiyor
1895	Seyyid Ahmed Rıza Efendi	Arşiv kayıtlarında
1896	Seyh Ahmed Efendi	Arşiv kayıtlarında
1897	Şeyh Ahmed Efendi	Arşiv kayıtlarında
1904	Abdurrahman Ağa	Arşiv kayıtlarında
1907	Abdülhafur Ağa	Musul Salnamesinde
1909	Abdülhafur Ağa	Arşiv kayıtlarında
1909/1910	Vekaleten Abdurrahman Ağa	Arşiv kayıtlarında
1912	Hacı Fethullah Ağa	Arşiv kayıtlarında
1912	Abdülhafur Ağa	Musul salnamesinde
1914	Gafur Ağa	Arşiv kayıtlarında

Yukarıda tabloda yer alan belediye başkanları isimleri salname ve arşiv kayıtlarına göre tespit edilmiştir. Bazı belediye başkan isimlerinde farklılıklar söz konusudur. Bu durum salname ve arşiv kayıtlarında aynı isimlerin bazen tek bazen de iki isimle birlikte kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin 1891, 1892 ve 1893 yıllarında görev yapan Hasan Nuri Efendi'nin ismi salnamelerde Hasan Efendi olarak geçerken arşiv belgelerinde Hasan Nuri Efendi olarak geçmektedir. Aynı şekilde Seyyid Ahmed Efendi bazı kaynaklarda Seyyid Ahmed Rıza Efendi olarak geçerken, Seyyid Ahmed Rıza Efendi'den sonra 1896 ve 1897 yıllarında görev yapan Şeyh Ahmed Efendi bazı kaynaklarda²⁶ Seyyid olarak geçmektedir. Bu iki ismin aynı kişiler olması kuvvetle muhtemeldir. Abdülhafur Ağa da Gafur olarak kayıtlarda geçmektedir. 1875 yılı ile 1914 yılları arasında yaklaşık 40 yıllık süreçte yedi belediye başkanı görev yapmıştır. Abdülhafur Ağa'nın bir dönem sonra tekrardan belediye başkanı olarak görev yaptığı görülmektedir. Tespit edilen ilk belediye başkanı Hacı İbrahim Efendi'den sonra 1880'lerin sonlarında görev yapan Ali Bey'e kadar geçen süre içerisinde görev yapan belediye başkanları tespit edilememiştir.

Belediye başkanları Hacı İbrahim Efendi ile Ali Bey hakkında da bir kayıta rastlanılmamıştır. 1891-1894 yılları arasında görev yapan Hasan Nuri Efendi hakkında da çok fazla bilgi olmasa da 1891 yılında onun dönemine denk gelen ve Osmanlı Devleti, İran ve İngiltere arasında diplomatik bir krize de dönüşen

²⁶ BOA. Y. PRK. TKM. 34/20.

Savuçbulak şehrinde ticaretle uğraşan bir İngiliz ailesinin kızı Katy Greenfield'in Mirza Aziz adından bir İran vatandaşı tarafından Savuçbulak'tan İran'a kaçırılıp orada Osmanlı şebenderliğine sığınması meselesinde²⁷ problemin çözümünde bizzat yer almıştır. Bu sorunun çözümü için Avrupa'ya bile gitmiş, hatta Osmanlı Devleti kendisini bu sorunun çözümünde gösterdiği gayret ve başarılarından dolayı rütbe-i sâniye ile ödüllendirmiştir.²⁸ Kasım 1894 tarihinde Hasan Nuri Efendi Süleymaniye Tahrirat Müdürü Salih Salim Efendi'nin Aksaray Kaymakamı olarak tayin edilmesi ile boşalan yerine 1.233 kuruş maaşla tahrirat müdürü olarak tayin edilmiştir.²⁹

Yukarıda Süleymaniye'de bulunan özellikle Berzenci ve Talabani aşiretleri arasındaki siyasi çatışmalardan bahsedilmişti. Belediye başkanlarının büyük bir kısmının, lakaplarındaki seyyid ifadesinden Berzenci aşiretine mensup oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu belediye başkanlarının da aşiretler arası çatışmalara müdahil olmamaları beklenemez. 1886 yılı Sonbaharında aralarındaki mücadele "kan davasına" dönüşmesine ve uzun yıllar sürecektir olacak çatışmalara neden olmuştur.³⁰ Berzenci aşiretinin seyyid kökenli (sülâle-i tâhire) olmasından dolayı Sultan Abdülhamid aralarındaki çatışmaların adalet ve eşitlikle çözülmesine dikkat etmiştir.³¹

Seyyid Ahmed Rıza Efendi'nin 1894 yılında evinin kurşun yağmuruna tutulması sonucu ev halkından bir kişinin ölmesi, öteden beri var olan husumetlerini daha da artırmıştır. Aralarındaki ihtilafın çatışmaya dönüşmesi üzerine gerekli tedbirler alınmıştır. Nakib Seyyid Mustafa, Şeyh Maruf ve Süleymaniye Belediye Başkanı Seyyid Ahmed'in başka bir vilayete gönderilmeleri, Caflı Mahmud Paşa'nın vilayete çağırılması, Caflı Osman Paşa'nın Gülanber kaymakamlığından azledilmesi alınan tedbirlerden bazılarıdır.³² 1894 yılında Süleymaniye'de ortaya çıkan nifak ve fesadın son bulması için belediye başkanı Seyyid Ahmed Rıza ve avanesi bölgenin asayişini tehdit ettikleri gerekçesi ile vilayet merkezine mahkeme edilmeleri ve Başkan Ahmed Rıza'nın görevden alınmasına karar verilmiştir.³³ Ancak bu karar birkaç sene uygulanamadığından Ahmed Efendi görevine devam etmiştir. Bu sırada da rahat durmamış, zulüm ve eşkıyalığına devam ettiğine dair ahali tarafından merkeze birçok telgraf çekilmiştir. Seyyid Ahmed Efendi'nin Süleymaniye'nin önceki müftüsü Seyyid Mehmet Efendi³⁴, Caflı Mahmud Paşa ile bir olarak her türlü eşkıyalığa girişerek köyleri yağma ettikleri, bazı köyleri yaktıkları hatta bir kısım ahalinin perişan bir vaziyette İran tarafına göç ettikleri bu telgraflarda yer almıştır.³⁵ Başka bir belgede belediye başkanı Seyyid Ahmed Efendi'nin Talabani aşiretinden Şeyh Ali Efendi'yi de yanlarına alarak yağma ve çapulculuk yaptıkları yer almaktadır.³⁶ Bu dönemde Berzenci aşireti ile Talabani aşireti arasında çatışmalar söz konusudur. Aralarında ihtilafa rağmen eşkıyalık konusunda bir

²⁷ Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Mehmet Selim Temel, "Osmanlı-İran İlişkilerinde Diplomatik Problem: Bir İngiliz Kızın Kaçırılması", *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 85-100.

²⁸ BOA., İ. DH. 1243/97405.

²⁹ BOA. DH. MKT. 313/1312.

³⁰ Çetinsaya, a.g.m., s. 156.

³¹ Çetinsaya, a.g.m., s. 157.

³² BOA. DH. ŞFR. 184/10; BOA. DH. ŞFR. 181/41; BOA. DH. ŞFR. 189/41.

³³ BOA. DH. ŞFR. 191/42; BOA. DH. ŞFR. 202/34.

³⁴ BOA. A. MKT. MHM. 587/11 numaralı belgede Müftü Seyyid Mehmed Efendi Süleymaniye Belediye Başkanı Seyyid Ahmed Efendi'nin kardeşi olarak geçmektedir.

³⁵ BOA. Y. PRK. TKM. 34/20.

³⁶ BOA. Y. MTV. 122/80.

araya gelebilmeleri dikkat çeken bir durumdur. Ahmed Efendi, Caflı Mahmud Paşa ve Talabani Şeyh Ali Efendi bir olarak Hemvend eşkıyası ile birlikte Seyyid köyü olan Dile köyünü basmışlar, burada bulunan dergâh ve değirmenleri basarak yakmışlar ve ahaliden bir kişiyi öldürmüşlerdir.³⁷ 1896 yılında Şeyh Ahmed Efendi'nin ahaliye zulmetmeye devam etmesi ve buna bağlı olarak şikayetlerin gittikçe artması neticesinde merkezi hükümet, kanuni hükümler çerçevesinde yeni bir başkanın seçilmesini istemiştir.³⁸ 1899 yılı başında Süleymaniye belediye başkanlığından gereksiz yere görevden alınmasına sebep olan iddiaların araştırılması isteği üzerine Şura-yı Devlet tarafından yapılan inceleme neticesinde belediye başkanının azli iddiası temelsiz olduğu ve vazifesinin başında olduğu yerel yöneticiler ile yapılan haberleşmeden anlaşılmaktadır.³⁹

Bu arada Ahmed Efendi hakkında farklı bir konuda soruşturma daha açılmıştır. Süleymaniye hükümet konağının tamirâtı ve özellikle konağın harem dairesinin tadilatı için belediye bütçesinden kanunsuz olarak 3.878 kuruş para aktarıldığı iddia edilmiş ancak Sadaret tarafından belediye başkanı Şeyh Ahmed Efendi'nin mahkeme edilmesine gerek görülmeyerek geri çevrilmiştir.⁴⁰ Dolayısıyla bu durumda belediye bütçesinden resmi dairelerin tadilat ve tamiratları için para aktarıldığı ortaya çıkmaktadır.

1904 yılına gelindiğinde aşiretler arası çatışmaların hala devam ettiği görülmektedir. Süleymaniye Belediye Başkanı Abdurrahman Ağa'nın oğlu ve adamları köyden dönerken şehir kenarında Şeyh Said'in oğlu Şeyh Mahmut ile adamlarına tesadüf etmişler, bu sırada çıkan çatışmada Abdurrahman Ağa'nın adamlarından birisi ölmüştür. Olayın büyüme ihtimalinden korkan ahali büyük bir telaşa kapılmıştır. Halka büyük zararlar verebilecek bir çatışmaya engel olmak için bölgeye hızlı bir şekilde silah ve asker sevk edilmesi ve bunun yanında bu kişilerin sürgün edilmesi gibi diğer tedbirlerin alınması hususlarında Musul valisi Nuri Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği 6 Haziran 1904 tarihli tahrirat üzerine Sadrazam tarafından Serasker Paşa'dan asker durumun sorulması ve diğer tedbirlerin alınması talep edilmiştir.⁴¹

Süleymaniye Belediye Başkanı Abdurrahman Ağa ve Serçınar müdürü Tefvik Ağa'nın adları 26 Eylül 1904 tarihinde cinayetle anılması üzerine İran'a kaçtıkları ve geri dönmedikleri duyumu sonrasında işledikleri suçun ne olduğu ve neden firar ettiklerinin araştırılması istenmiştir.⁴² Yapılan araştırmada Abdurrahman Ağa ve Tefvik Ağa'nın İran'a firar ettikleri haberinin asılsız olduğu ortaya çıkmıştır.⁴³

Elde edilen veriler ışığında yapılan tespit genel olarak belediye başkanları ve avanesi tarafından halka zulüm ve işkence yaptıkları yönündedir. Ancak bunun istisnaları da yok değildir. 18 Temmuz 1909 tarihinde Belediye Başkanı Abdülğafur ile şehrin ileri gelen esnaf ve tüccarı şehrin mutasarrıfı Ziya Paşa sancağı baskı ile yönettiği, bu sırada nutasarrıf tarafından görevden alınan Abdülğafur Efendi'nin mahkeme edilmeden ve seçim yapılmadan görevden alındığını bildirmişlerdir.⁴⁴ İddiaya göre Mutasarrıf Ziya Paşa bazı şahsi harcamalarını karşılamak amacı ile

³⁷ BOA. Y. MTV. 122/80.

³⁸ BOA. DH. TMIK. M. 3/55.

³⁹ BOA. ŞD. 2178/20

⁴⁰ BOA. BEO. 975/73054.

⁴¹ BOA. Y.A. HUS. 473/122; BOA. BEO. 2348/176049.

⁴² BOA. DH. TMIK. M. 183/13.

⁴³ BOA. DH. ŞFR. 334/7.

⁴⁴ BOA. DH. MKT. 2884/100.

belediyeden para çekmek istemiş ancak Belediye Başkanı Abdülgafur Ağa bu parayı vermeye yanaşmayınca onu görevden alarak yerine vekil tayin etmiştir.⁴⁵ Süleymaniye mebusu Said Efendi aracılığı ile gönderdiği tahriratta Mutasarrıf Ziya Paşa'nın fikr-i hayatına uyum sağlamadığından 4 Temmuz 1909 tarihinde belediye başkanlığından el çektirildiğini, kendisinin yerine vekaleten atanan Abdurrahman Ağa'nın ise kötü şöhretinden bahsetmiştir. Burada Abdülgafur Ağa kendisinin haksız yere alındığını iddia ederken yerine atanan Abdurrahman Ağa'yı da kötülemektedir.⁴⁶ 3 Nisan 1910 tarihinde liva meclisi tarafından tahkikat yapılarak Abdurrahman Ağa görevden alınmış ancak Vali vekili Ragıp Efendi meclisin bu kararına uymayarak Abdurrahman Ağa'nın vekaletine devam ettirmiştir. Bunun üzerine Abdülgafur Efendi kendisinin meclis kararı gereği tekrardan atanmasını 20 Nisan 1910 tarihinde talep etmiştir.⁴⁷ Bir süre sonra yeniden gönderdiği telgrafta ise Abdülgafur Efendi görev yaptığı süre içerisinde zorba takımından çekmediği eziyet ve cefanın kalmadığını, bütün malını bu kişiler ile uğraşmaya harcadığını belirtmiştir. Yine mutasarrıfın emel ve isteklerini yerine getirmediğinden işten el çektirildiğini, defalarca liva ve vilayet makamlarına müracaat ettiğini ancak mağduriyetinin giderilmeyerek tekrardan göreve iade edilmediğini, Musul Vali Vekili Naib Ragıp Efendi durumu araştırma yapmak yerine seçilmiş azadan olmadığı halde azadan Abdurrahman Ağa'yı başkan vekaletine tayin ettiğini telgrafında ifade etmiştir. Abdülgafur Ağa'nın iddiasına göre Musul Valisi Fazıl Paşa'nın bu durumdan bilgisi olması üzerine Abdurrahman Ağa'nın azledilmesi emrini vermiş ancak Liva Mutasarrıfı Rüşdü Efendi valinin emrine aykırı olarak Abdurrahman Ağa'nın vekaletinin devamına ve yenilecek olan belediye başkanlığı seçimine de onun başkanlığında icra edilmesine karar vermiş, yapılan seçimlere de hile karıştırılmıştır.⁴⁸

Süleymaniye Belediye Başkanı Fethullah Ağa 1912 yılında Musevi Mira veled-i Moşe tarafından şikâyet edilmiştir. Süleymaniye'de bulunan Musevi Mira veled-i Moşe'ye ait bir hana Fethullah Ağa'nın müdahalesi üzerine Mira veled-i Moşe tarafından 13 Ekim 1912 tarihinde kaleme alınan tahriratta; Bezzazlar çarşısında bulunan hanın ¼ hissesi belediye başkanının kardeşi İbrahim Ağa'nın olduğunu, hanın iki seneden beri yıllık 150 kuruş vergisi kendisi tarafından verildiğini, diğer ortağından kendi hissesine düşen vergi miktarını talep ettiğini ancak Belediye Başkanı Fethullah Ağa'nın hakkı olmadığı halde, hanın kira hisselerini mahkeme kararı olmadan kiracılarından zorla gasp ettiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nazırı adına müsteşar belediye başkanının bu müdahalesinin engellenmesini istemiştir.⁴⁹

1913 yılında yapılan belediye başkanlığı seçimleri hem yapılması gereken tarihten önce yapıldığı hem de seçimlere fesat karıştırıldığı gerekçesi ile Süleymaniye'nin önde gelen esnaf, tüccar, ulema ve Gayrimüslim kişileri tarafından İstanbul'a çekilen telgrafta Fethullah Ağa'nın hakkının yenildiği bundan dolayı tekrardan göreve iade edilmesi isteğinde bulunmuşlardır. Çektikleri telgrafta Süleymaniye ile ilgili birçok bilgiye yer vermiştir. Ayrıca yukarıda Musevi Mira veled-i Moşe şikâyet etmesi ve belediye başkanını zorba olarak tanımlamasına rağmen Fethullah Ağa, Müslim ve Gayrimüslim birçok kişi tarafından fazlası ile övülmektedir. Nakibüleşraf

⁴⁵ BOA. DH. MKT. 2902/3.

⁴⁶ BOA. DH. ŞFR. 662/113.

⁴⁷ BOA. DH. MUİ. 89/51.

⁴⁸ BOA. DH. MUİ. 84/17.

⁴⁹ BOA. DH. H. 56/7.

Journal of Social Sciences and Humanities:

Masruf, Postnişin Hacı Şeyh ve Hafid Seyyid Hamid tarafından Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgraf şu şekildedir:

“Süleymaniye Belediye dairesinin kurulmasından geçen seneye (1912) kadar memleketimiz her türlü temizlik işleri ve ışıklandırma işleri gibi vesair işlerden tamamen mahrum olmuştur. Bundan başka gelirlerinin bulunmaması, yokluğu, birçok dükkânın başkalarına rehin olarak verilmesi gibi birkaç yüz liralık emlakı dahi zorba ellere geçmiştir. Geçen sene icra edilen ve genel olarak güvenilir bir seçimle, halkın itimat ederek belediye başkanı seçtiği dürüst ve istikameti herkes tarafından kabul edilen Hacı Fethullah Ağa işe başlaması ile son derece sebat ve gayretle belediye gelirlerini hiç görülmemiş derecede artırmıştır. Sahipleri elinden zorla elinden alınmış emlakı ortaya çıkarmış ve rehin alınmış dükkanları dahi sahiplerine geri vermiştir. Belediyeye ait olan bin liralık bir mülkü de ortaya çıkarmıştır. Süleymaniye'nin şiddetle muhtaç olduğu yol ve köprüleri yeniden inşa ettirmiştir. Cadde ve sokakların temizlikleri yapılarak, ışıklandırma işleri de yerine getirilmiştir. Ahalinin talepleri de hakkaniyet çerçevesinde yerine getirilmiştir. Böylece memleketleri adeta ihya edilmiş ve daha pek çok takdir edilen hizmetleri olmuş ve halkın memnuniyetini fazlası ile kazanmış iken son olarak yapılan seçimin belediye azasının yokluğu sebebi ile zaruri olarak idare azasından bir kişinin başkanlığı altında gerçekleşmiştir. Bu durum memleketimizin ilerlemesi ve gelişmesinden geri kalmaması ve ahalinin umutsuzluğa tekrardan düşürülmemesi için Hacı Fethullah Ağa'ya belediye başkanlığı süresini tamamlaması imkanının verilmesi talep edilmektedir.⁵⁰”

Birçok esnaf, tüccar, ulema ve eşraf tarafından gönderilen telgrafta imzası bulunalar arasında çok sayıda Yahudi ve Hıristiyan'ında bulunması Belediye Başkanı Fethullah Ağa'nın Süleymaniye şehrine beledi anlamda güzel hizmet ettiğini göstermektedir. Bu isteklere karşılık bulamadıkları Dahiliye Nezareti'nin Musul Vilayetine gönderdiği 4 Mart 1913 tarihli tahrirattan anlaşılmaktadır.⁵¹ Tahrirata göre Vilayet Belediye Kanunu'nda fesat karıştırılan seçimlerin esas ve feshedilmesi hakkında hiçbir kayıt veya işaret olmadığından iddia edilen fesadın gerçek olduğu belli değildir. Bundan dolayı feshi zaruri olan bir seçimin uygunluğu üzerine feshedilmeyip Şura-yı Devlet'in tahkik ve takdirine bırakılması gereklidir. Vilayet Belediye kanununun 43. maddesinde belediye encümen seçiminde belediye reisi yerine meclis idare azasından bir kişinin başkanlık etmesi seçimlere fesat karıştırıldığı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla uygulamaya engel olacak bir

⁵⁰ Telgrafi çekenler: Nakibzade Seyyid Nuri, Baba Resulzade Seyyid Ahmed, Hakan Ahmed Efendi, Cendzade Seyyid Mehmed, Hafid Seyyid Ömer, vücuh Fettah, ulemadan Arif, ulemadan Hacı Kadir, ulemadan Nakşibendi Ömer, ulemadan Ali, ulemadan Mehmed, tüccar Ferac, tüccar Mehmed, vücuh Mehmed Emin, vücuh Salih, vücuh Salih, vücuh Abdurrahman, tüccar Fettah, tüccar Abdullah, tüccar Muhyiddin, tüccar Abdurrahman, tüccar Hüseyin, tüccar Reşid, bezzaz esnaf Abdullah, bezzaz Fettah, tüccar Mehmed, tüccar Abdülkerim, tüccar Mehmed, tüccar Salih, bezzaz Ahmed, Bezzaz Said, bezzaz Arif, tüccar Hüseyin, tüccar Hasan, tüccar Kadir, bezzaz Abdullah, bezzaz Salih, bezzaz Muhyiddin, bezzaz Emin, bezzaz Mustafa, bezzaz Abdullah, bakkal Emin, bakkal Atif, bakkal Said, bakkal Aziz, bakkal Aziz, bezzaz Ali, bezzaz Emin, bakkal Abdullah, Esnaf Abdullah, esnaf Mehmet, esnaf Hasan, bezzaz Emin, bezzaz Kerim, esnaf Faç, esnaf Abdullah, esnaf Emin, Kasap Maruf, bakkal Ahmet, bakkal Mehmet, kasap Hacı, kasap Ferç, kasap Abdullah, kasap Muhyiddin, kasap Abdullah, Esnaf Aziz, Yahudi milletinde Şalom, Hıristiyan Abdülkerim, Hıristiyan Fetuhi, Hıristiyan Hermez, Hıristiyan David, kasap Mehmet, Yahudi Neşi, Yahudi Moşi, Yahudi İlya, Hıristiyan Nasır, Hıristiyan Anton, Hıristiyan Salim, Yahudi Abdi, Yahudi Sarmon, Yahudi Mihail, Yahudi Selmaye. BOA. DH.İD.35/16.

⁵¹ BOA. DH.İD.35/16, lef 8.

durum meydana gelmediğinden Süleymaniye belediye başkanı seçiminin feshedilmesi ve azadan belediye başkanı olan kişinin de vazifesine son verilmesi uygulaması kanuna muhalefet olmakla belediye başkanlığı feshedilmiş kabul edilen heyetin hakkı kanunen saklıdır. Sonuç olarak adı geçen heyet azalarında dört seneden ibaret olan süresini tamamlamış olanlar var ise yalnız bunlar hakkında yeni bir seçim yapılması icap etmektedir.

C. Belediye Başkanlarına Verilen Rütbe ve Nişanlar

Osmanlı Devleti'nde devlete faydalı olan, bulunduğu işte yararlılık gösteren kişiler çeşitli şekillerde ödüllendirilmiştir. Bu ödül klasik dönemde tımar tevcihi veya bir yere idareci olarak atanma şeklindeydi. Ancak 18. yüzyıldan itibaren tımar sistemindeki bozulmalara ve değişen sisteme bağlı olarak değişmeye başlamış bu uygulamaların yerini rütbe, madalya ve nişanlar almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri teşkilatı ile oluşturulan rütbe, daha sonra ulema ve mülkiye sınıflarına da verilmeye başlanmıştır. İlk dönemlerde hocalık, kapıcıbaşılık, mir-i miranlık ve vezirlik olarak dört dereceden ibaret olan rütbelerin bürokrasideki büyümeye bağlı olarak sayıları da arttırılmıştır.⁵² Madalya ve nişanlar da kişilere devlete sağladıkları fayda ve yarara bağlı olarak farklı isimler örneğin madalyalar için "Liyakat Madalyası", "İmtiyaz Madalyası", "İftihar Madalyası" gibi, nişanlar için "Nişân-ı İftihar", "Nişân-ı İmtiyaz" "Mecidi nişanı" "Şefkat nişanı" gibi isimler adı altında verilmiştir.⁵³ Süleymaniye belediye başkanları ya da çalışanlarının almış oldukları ödül, rütbe ve nişan şeklinde olmuştur.

Belediye Başkanı Hasan Nuri Efendi 1891 yılında meydana gelen bir İngiliz kızın İran'a kaçırılması sonrasında krize dönüşen problemin çözümünde aktif olarak yer aldığından kendisi rütbe-i sâniye ile ödüllendirilmiştir.⁵⁴ Belediye Başkanı Seyyid Ahmed Efendi'ye güzel hizmetleri karşılığında 30 Ağustos 1894 tarihinde rütbe-i salise verilirken,⁵⁵ yaptığı güzel hizmetlerin devam etmesi sebebi ile yaklaşık bir yıl sonra rütbe-i salise sınıf-ı sanisi olarak rütbesi yükseltilmiştir.⁵⁶ Belediye başkanlarından Hasan Nuri Efendi görevi sırasında rütbe-i salise almış, görevden ayrıldıktan sonra da görev sırasında yaptığı hizmetlerden dolayı bu rütbe, rütbe-i saniye olarak bir derece yükseltilerek tahrirat müdürlüğü görevine atanmıştır.⁵⁷

1903 yılı sonlarında Süleymaniye'de yaşanan bir yangında 1.200 civarında dükkân yanmıştır. Bunların yeniden yapılmasında gayretleri görülen Belediye Başkanı Abdurrahman Ağa'ya haiz olduğu rütbe-i salisenin bir derece terfi ettirilmesi 9 Nisan 1904 tarihinde gönderilen tahrirat ile talep edilmiştir.⁵⁸

Rütbe dışında nişan alan belediye başkanı ise Gafur Ağa'dır. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen başında Osmanlı Devleti'nin seferberlik hazırlıkları için toplamaya başladığı Tekâlif-i Harbiye'nin toplanması sırasında gösterdiği fevkalade başarılarından dolayı Eylül 1914 tarihinde padişah iradesi ile kendisine dördüncü rütbeden Mecidi Nişânı verilmiştir.⁵⁹

⁵² Kemal Saylan-İlhan Gök, *Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Ordulu Devlet Adamları*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 87.

⁵³ T. Nejat Eralp, "Osmanlılarda Nişan ve Madalya", *Türkler*, C. 13, (Ed: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1232-1233-1234.

⁵⁴ BOA., İ. DH. 1243/97405.

⁵⁵ BOA., BEO., 472/35372; BOA., DH. MKT. 182/19.

⁵⁶ BOA., DH. MKT. 375/57.

⁵⁷ BOA., İ.HUS. 29/63; BOA., BEO.,481/36040.

⁵⁸ BOA. DH. MKT. 847/4.

⁵⁹ BOA., İ.TAL., 496/36; BOA., DH. KMS., 27/49.

D. Süleymaniye Belediyesi'nin Gelir ve Gider Durumu

Süleymaniye Belediyesi'nin gelir gider durumu ile ilgili arşiv kayıtlarından çok fazla bir bilgi edinilememiş olsa da tespit edilen bir belge gelir gider durumu hakkında yeterli bilgi vermektedir.⁶⁰ 1903 ve 1904 senelerine ait gelir ve gider durum cetveline göre belediyenin gelir elde ettiği birimler şu şekildedir:

Pazar atları rüsumu, kasaphane ile kurbanlık kesim rüsumu, kantar rüsumu, büyük baş hayvan kesim rüsumu, çardak (Osmanlı Devleti'nde gümrük binası olarak yapıлып esnafa ve esnafı kontrol eden görevlilere tahsis edilen eşya ve erzak tartmak, vergi tayini ve vergi tahsili gibi işlerini yapıldığı bina), kireç kürelerinin yakacak rüsumu, belediyeye ait kiralık emlak, meyhane kirası, küre ocaklarının rüsumu, bina rüsumu, nakdi ceza hasılatı, hamam kirası, sergi hasılatı, çeşitli varidatlar, belediyeye ait emlak vergisi, çalgı rüsumu, araba taşıtlarının geçit vergisi olarak belirlenmiştir.

Tüm bu kalemlerden 1903 senesinden kaydedilen gelir miktarı 33.350 kuruş olurken 1904 senesi için tahmini olarak bu gelirlerin miktarı 35.500 kuruş olmuştur. Her iki yıl arasındaki fark 2.150 kuruş olarak fazladan vermiştir. Kasaplar tarafından kesimi yapılacak koyun, keçi ve inek gibi hayvanlardan alınan vergi geliri beldenin kaldırım temizliği ve cadde ve sokakların ışıklandırılma masraflarına karşılık olmak üzere kullanıldığından 1903 senesinden 19.310 kuruş ve 1904 senesinde 24.900 kuruş ışıklandırma bedeli masrafı olmuştur. Bu rakamlarda yukarıdaki rakamlara eklendiğinde 1903 senesi için bildirilen gelirlerin toplamı 52. 660 kuruş olurken bir yıl sonrasında yani 1904 yılında 60.400 kuruş gelir vergisi elde edilmiştir. Elde edilen vergilerde bir önceki yıla göre 7.740 kuruş bir artış söz konusu olmuştur. Burada ifade edilen gelir kalemlerine bakıldığında belediyenin, en fazla geliri 12.500 kuruş ile kasap ve kesim işlerinden aldığı vergiler ile belediyeye ait emlak ve meyhaneden aldığı 10.800 kuruş vergi başı çekmektedir. Dikkat çeken bir durum ise 1903 yılında nakdi ceza olarak 50 kuruş alınmış iken 1904 yılında bu rakam 1.000 kuruşa çıkmasıdır. Verilen ceza miktarı arasında 950 kuruş gibi çok büyük bir fark bulunmaktadır. Tabii bu durum da düşündürücüdür.

Belediyenin giderleri olarak da belediye başkanı maaşı, sandık emin ve sandık kâtipi maaşı, sayman müfettiş maaşı, belediye müfettişi maaşı, kâtip muavini maaşı, kırtasiye masrafları, müfettiş muavini maaşı, tabip vekili maaşı, dört çavuşun maaşı, çocukların nafakaları, duagüyan (duacı) masrafı, tadilat kesintileri, mefruşat masrafları, emlak vergisi, padişahların tahta çıkış ve çocuklarının doğum masrafları, emlak tamirleri, çeşitli masraflar, cenaze işlemleri, aydınlatma baş bekçisi ve 19 bekçinin maaşları, gaz ve kandil parası olarak belirlenmiştir. Genel olarak belediyenin giderleri belediye çalışanlarının maaşlarıdır. Burada dikkat çeken gider ise padişahların tahta çıkış ve çocuklarının doğumlarında gönderilen hediyeler için ayrılmış gider bütçesidir.

1903 yılına ait giderler toplamı 51.473 kuruş 1904 yılı gider toplamı 59.840 kuruş olarak belirlenmiştir. Her iki yıl arasında giderlerden fazla bir değişim gözlenmemektedir.

	H.1319/M.1903	H.1320/M.1904
Gelirler	52. 660 kuruş	60.400
Giderler	51.473 kuruş	59.840

⁶⁰ BOA., ŞD. 2190/1.

Gelir ve giderlerin bütçesi hemen hemen aynı oranda olduğu görülmektedir.

SONUÇ

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin birçok alanında meydana gelen değişim ve dönüşüm kendisini yerel yönetimde de göstermiştir. Devlet kuruluşundan bu yüzyıla kadar şehirleri beledi anlamında kadı ve yardımcıları aracılığı ile yönetirken kadıya lonca teşkilatları ve özellikle vakıf kurumları yardımcı olmuştur. Yapılan hizmetler genel olarak yol ve kaldırım yapım, tamir ve bakımı, pazar yerlerinin denetimi, itfaiyecilik şeklinde olmuştur. Ancak 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve sonrasında kurulan İhtisap Nezareti'nin yetersiz kalması, şehirlerin göç yoluyla hızla nüfuslarının artması ve özellikle Kırım Savaşı sırasında yaşanan sıkıntılar ilk etapta 1854 yılında İstanbul'da ardından 1867 yılından itibaren de tüm Osmanlı coğrafyasında modern anlamda belediye teşkilatlarının kurulmasına neden olmuştur.

Süleymaniye şehri tarihi çok eski olmasa da kurulduktan kısa bir süre içerisinde bölgenin en önemli kent merkezlerinden birisi haline gelmiştir. Bu şehirde Osmanlı Arşiv ve salname kayıtlarına göre tespit edilen ilk belediye başkanı 1875 yılında görev yapan Hacı İbrahim Efendi'dir. Dolayısıyla belediye teşkilatının da bu tarihte veya birkaç yıl önce kurulduğu iddia edilebilir. Araştırmalar neticesinde 1875 yılı ile 1914 yılları arasında en az sekiz belediye başkanı görev yapmıştır. Bazı belediye başkanlarının farklı belgelerde bir veya iki isimle anılması ya da seyyid veya şeyh lakaplarının kullanılması isim konusunda kafa karışıklığı meydana getirmektedir.

Süleymaniye şehrinde Caf, Hemavend, Berzenci ve Talabani gibi Müslüman Kürt aşiretlerinin egemenlik mücadelesi, aralarında uzun yıllar devam eden mücadeleye neden olmuştur. Bu mücadele belediye başkanlığı seçimlerine de yansımıştır. Özellikle 1850'den sonra seyyid kökenden geldiği bilinen Berzenciler ile Talabaniler arasında kan davasına kadar giden bir çatışmaya dönüşmüştür. Seyyidlerin Osmanlı Devleti'nde saygı ve hürmet gördükleri bilinmektedir. Özellikle II. Abdülhamid'in bu konuda hassasiyeti devletin aşiretler arasında yaşadıkları çatışmalara daha dikkatli yaklaşmasına neden olmuştur. Aralarındaki uzun süren çatışmalar beledi hizmetlerinde yapılamamasına ya da aksamasına neden olmuştur. Belediye başkanlarının birçoğu bu çatışmaların içinde yer alarak birçok durumda ahaliye zorluk yaşatmışlardır. Ancak belediye başkanlarının aldıkları rütbe ve nişanlara bakıldığında devlete ve halka faydalı işlerde yaptıkları söylenebilir. Özellikle görevinden erken bir şekilde alınan Fethullah Ağa hakkında Sadaret'e gönderilen telgraflarda övgü dolu sözler edilmiştir. Kendisinden önce yapılmayan birçok beledi hizmetlerin Fethullah Ağa tarafından yerine getirildiği bu telgraflardan anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti modern belediyeciliği Osmanlı coğrafyasının farklı birçok şehrinde tesis ederek, şehirlerin beledi hizmetleri almasını sağlamıştır. Bu hizmetler, Süleymaniye şehrinde de aşiretler arası siyasi mücadeleler yüzünden istenilen düzeyde alınamasa da belediyecilik sonraki yıllara bir tecrübe olarak aktarılmıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi A.MKT. MHM.: 587/11

Babıâli Evrak Odası (BEO): 472/35372; 481/36040; 975/73054; 2348/176049.

Dâhiliye Nezâreti Hukuk Kalemi (DH. H.): 56/7.

Dâhiliye Nezâreti İdare Evrakı (DH. İD.): 35/16.

Dâhiliye Nezâreti Dahiliye Kalemi-i Mahsus Evrakı (DH. KMS.): 27/49.

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH.MKT.): 847/4; 182/19; 313/1312; 375/57; 2884/100; 2902/3.

Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUI.): 84/17; 89/51.

Dâhiliye Şifre (DH. ŞFR.): 181/41; 184/10; 189/41; 191/42; 202/34; 334/7; 662/113;

Dâhiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat (TMİK. M): 3/55; 183/13.

İrade Dahiliye (İ. DH.): 1243/97405.

İrâde Hususi (İ.HUS.): 29/63

Şûrâ-yı Devlet (ŞD.): 2178/20; 2190/1

Yıldız Sadâret Hususi Y.A. HUS. 473/122

Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (Y. MTV.): 122/80.

Yıldız Perakende, Tahrirât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği Y. PRK. TKM.: 34/20

II. Diğer Kaynaklar

Bağdat Vilayet Salnamesi, (H. 1292/M.1875).

Çadırcı, M. (2013), *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çetin, E. – Yılmaz, B. (2019). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bartın'da Belediye Teşkilatının Kuruluşu ve Karşılaşılan Yönetimsel Sorunlar, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Aralık 2019, Cilt 7, Sayı 20, s: 35-59.

Çetinsaya, G., "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'ta Tarikat, Aşiret ve Siyaset", *Divan*, 1999/2, s. 153-168.

Demiryürek, M. (2020). Kıbrıs'ta Modern Belediye Teşkilatının Doğuşu (1868-1876), *Bellekten*, Aralık 2020, Cilt 84, Sayı 301, s: 1115-1142.

Journal of Social Sciences and Humanities:

Düster, Tertip 1, Cilt 4.

Eralp, T. Nejat. (2002), "Osmanlılarda Nişan ve Madalya", *Türkler*, C. 13, (Ed: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 683-686

Ergin, O. N. (1922). *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, Cilt I, İstanbul.

Eryılmaz, B. (2010). *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul: İşaret yayınları.

Gündüz, A. (2010), "Süleymaniye" *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 111-113.

Musul Vilayet Salnamesi, (H. 1310/M. 1892).

Musul Vilayet Salnamesi, (H. 1312/M. 1894).

Musul Vilayet Salnamesi, (H. 1325/M. 1907).

Musul Vilayet Salnamesi, (H. 1330/M. 1912).

Orhonlu, C. (2014). Osmanlı'da Şehircilik ve Çevre Anlayışı", *Türkler*, (Ed. Hasan Celal Güzel), Cilt 10, Ankara, s. 528-539.

Ortaylı, İ. (1992). Belediye, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt X, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s: 398-402.

Ortaylı, İ. (2001). Kadı, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXIV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s: 72-73.

Ortaylı, İ. (2011). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özgül, İ.- Kartal, N. (2019). *Osmanlıda Yerel Yönetimlerin Gelişimi ve Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul: Hiper Yayınları.

Saydam, A. (2014). Tanzimat Devri Reformları, *Türkler*, (Ed. Hasan Celal Güzel), Cilt XII, Ankara s: 782-804.

Saylan, K. – Gök, İ. (2016), *Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Ordulu Devlet Adamları*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Seyitdanlıoğlu, M. (2010). *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Temel, M. S., "Osmanlı-İran İlişkilerinde Diplomatik Problem: Bir İngiliz Kızın Kaçırılması", *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 85-100.

Toprak, Z. (1993). Altıncı Daire-i Belediye, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul, ss: 220-223.

Yediyıldız, B. (2012), Vakıf, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s:479-486.

Yerlikaya, İ. (1999). Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Belediye Hizmetleri, *Osmanlı*, (Ed. Güler Eren), Cilt VI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s: 130-144.